

УДК 378.4

Якуб М. С. °

Київський національний педагогічний університет імені Тараса Шевченка,
факультет психології, аспірантка

ЗАРОДЖЕННЯ СТУДЕНТСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УНІВЕРСИТЕТАХ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ В ЕПОХУ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

В статті висвітлено умови зародження елементів студентського самоврядування в процесі виникнення університетів Західної Європи в епоху Середньовіччя; виявлено основні причини об'єднання студентів в корпорації; проаналізовано відмінності участі студентів в управлінні в різних університетах.

Ключові слова: студентське самоврядування, університет, студентська корпорація.

В статье рассматриваются условия зарождения студенческого самоуправления в процессе возникновения университетов Западной Европы в эпоху Средневековья; выявлено причины объединения студентов в корпорации, проанализировано отличия участия студентов в управлении в различных университетах.

Ключевые слова: студенческое самоуправление, университет, студенческая корпорация.

The article describes the emergence conditions of the student government when the universities of Western Europe in the period of Middle Ages were forming; the main reasons for the unification of students in corporations were found; the differences of participation of students in governing in various universities were analyzed.

Keywords: student government, university, student corporation.

Постановка проблеми. Теорія і практика педагогічної науки доводить, що формуванню висококваліфікованого, ініціативного, відповідального фахівця, здатного реалізовувати та захищати свої громадянські права сприяє активна участь у діяльності органів студентського самоврядування під час навчання у ВНЗ. Розвиток студентського самоврядування є одним з важливих напрямів реформування системи вищої освіти в Україні. Зважаючи на це, постала гостра необхідність у вивченні досвіду студентського самоврядування країн світу. Особливої уваги, на нашу думку, заслуговує досвід країн Західної Європи, зокрема епохи Середньовіччя та Реформації як періоду зародження і формування елементів студентського самоврядування з появою перших університетів.

Проблему становлення і розвитку студентського самоврядування та його виховне значення досліджували Л. О. Шеїна, К. Л. Потопа, Т. І. Бондар, Ю. П. Кращенко, В. М. Мокляк, О. О. Невмержицька, Г. В. Троцько, І.П. Аносов,

В.М. Приходько, М.І. Приходько та ін. Історико-педагогічний аналіз студентського самоврядування здійснювали Д. І. Багалій, В. С. Бакіров, Н. М. Дем'яненко, С. Т. Золотухіна, В. К. Майборода, І. Г. Малінко, С. П. Мельгунов, С. І. Посохов, В. А. Садовничий, В. І. Сипченко, І. О. Сікорський, П. Б. Струве, Г. І. Щетініна та ін.

Мета. Метою статті є виявлення особливостей зародження студентського самоврядування в університетах Західної Європи.

Виклад основного матеріалу. Розгляд зародження студентського самоврядування неможливий без розуміння поняття «студентського самоврядування».

У педагогічному словнику студентське самоврядування визначається як складова частина виховного процесу, що проявляється в спеціально організованій діяльності студентів із забезпечення активної, побудованої на засадах виборності, самодіяльності, добровільності їх участі в організації управління своєю власною діяльністю [12].

Г. В. Троцько визначає студентське самоврядування як форму організації управління студентами різноманітною життєдіяльністю свого колективу на принципах свободи, рівноправності, безпосередньої участі в керівництві його справами [11, с. 296].

Самоврядування у вищому навчальному закладі, на думку В. М. Приходько, – це самостійна громадська діяльність студентів по реалізації функцій управління вищим навчальним закладом, яка здійснюється студентами згідно з метою і завданнями, що стоять перед студентським колективом [3, с. 14].

Самоврядування є однією з форм «народовладдя», базується на тих же принципах, що й демократія: пріоритет більшості, формальна рівність, вільний вияв інтересів, загальноприйняті права і обов'язки, поєднання елементів представництва і прямого волевиявлення. Студентське самоврядування у вищих навчальних закладах можна розглядати не лише як традицію, а й як механізм побудови моделі управлінської освіти загалом та спосіб утвердження демократичних принципів майбутньої еліти 95, с. 30].

Отже, студентське самоврядування ми будемо розглядати як форму добровільної самоорганізованої управлінської діяльності студентів в навчальному закладі заснованої на принципах демократії, рівності, інтересах більшості.

Праобраз студентського самоврядування в сучасному його розумінні виникає з появою перших університетів в Західній Європі в Середні віки. В епоху Середньовіччя університети стають центрами культури і освіти, мають значну економічну незалежність, свої управлінські органи.

Варто зазначити, що середньовічні університети не були університетами у сучасному їх розумінні, терміном «universitas» позначали корпорацію (об'єднання) викладачів (магістратів) і студентів (схоларів) [1, с. 21]. Ректор університету ім. Фрідріха-Вільгельма у Берліні, відомий німецький філософ Г. Гельмгольц в 1877 році в одній з своїх лекцій зазначав, що «університети середньовічної Європи беруть свій початок з вільних об'єднань учнів, які збирались навколо знаменитих учителів і самі визначали

своє життя. Незабаром суспільна користь цих об'єднань була визнана державною владою і вони отримували охоронні привілеї і почесні права, а саме автономне правосуддя і право присвоювати академічні ступені»[4]. Середньовічні корпорації створювались з метою взаємодопомоги, підтримки, урегулювання внутрішніх конфліктів, протистоянню зовнішньому агресивному середовищу.

Середньовічні корпорації відрізнялись тим, що стосунки між членами були горизонтальними, а не типовими для того часу вертикальними – «панування-підкорення». Як доказ, наведемо поняття «students», яке на той час вживалось не тільки для позначення схоларів, але і кожного, хто займається науковою діяльністю, тобто вчить або вчиться. Таким чином, з юридичної точки зору всі учасники університетської корпорації визнавались рівними.

Дослідники історії педагогіки відзначають однією з причин виникнення університетів Хартію німецького імператора Фрідріха Барбароси I від 1158 року, де вказано, що імператор бере під захист людей, які покинули рідні міста і «витримують негаразди, щоб вивчати право». Даний документ було видано як акт вдячності юристам Болоньї за надані послуги. Зазначимо, що потреба в захисті існувала, в першу чергу, через поширений на той час звичай «репресалій». Його суть полягала в наступному: у випадку коли чужоземець скоїв якийсь злочин і втік, замість нього могли схопити будь-якого іншого уродженця міста, з якого походить злочинець, і покарати. Власне, саме це і стало причиною об'єднання студентів в земляцтва, де вони складали присягу допомагати і підтримувати один одного в складних життєвих ситуаціях і утворювали спільноту по захисту земляків.

Таким чином починають формуватись перші студентські корпорації. Значну роль в об'єднанні студентів відіграє спільний побут в гуртожитках чи орендованих квартирах, які згодом назвуть «кампусами». У Парижі, наприклад, таким «кампусом» був Латинський квартал, де студенти не тільки навчались та проживали, але і «вели війни» з міщанами.

Цікаво, що одним з привілеїв наданим Хартією Барбароси, була особлива підсудність схоларів, їх могли судити лише їх викладачі або місцевий єпископ (за вибором студента), на відмінну від інших жителів міста, яких судила місцева влада [10, С. 7]. Це робило навчання в університеті досить привабливим для чужоземців, на яких вже не поширювався звичай репресалій, а тому в кожному середньовічному університеті навчались уродженці майже усіх куточків Європи. Зрозуміло, що в межах земляцтва студенти не тільки отримували захист, але і зберігали свою національну культурну ідентичність.

Мета і цілі навчання у середньовічних студентів були різними, як зазначається в документі, датованому XIII століттям: «Одні (студенти) займались для того, щоб знати... інші, щоби прославитись... дехто, щоб отримати згодом вигоду... небагато з них займались, щоб отримати повчання чи повчати інших...» [6]. Як наслідок, виникають студентські спільноти за інтересами.

У XIII столітті об'єднання студентів, вихідців з усієї Європи, здійснювалось за мовами і племінному спорідненню. Як наслідок, почали виникати спільноти студентів за національностями, які згодом отримали назву «націй». Як правило, таким спільнотам присвоювався статус «universitas magistrorum et scholarium» і надавалася грамота про привілеї. Як приклад, у Паризькому університеті виділяли чотири нації: нормандську, французьку, англійську, пікардійську. Особливість націй, полягала у тому, що всі студентські спільноти знаходились під керівництвом самих студентів, - кожною з яких керували виборні прокуратори. Також прокуратори виконували функції помічників ректора [5].

Перші національні корпорації universitates утворюються в Болонському університеті в XIII столітті, де з об'єднаних чисельних земляцтв і дрібних союзів виникає дві крупні нації – цитрамонтанців (італійців) та ультрамонтанців (неіталійців). До нації цитрамонтанців входили вихідці з різних регіонів Європи (ті, хто перейшли Альпійські гори), до ультрамонтанців – вихідці з різних міст Італії (ті, кому не треба долати Альпійські гори, щоб потрапити до Болоньї). Як зазначає М. С. Суворов обидві нації розпадались на дрібні союзи, для прикладу в 1265 році нація ультрамонтанців складалась з 13-ти провінційних союзів (гали, пікардійці, бургунди, вихідці з Пуату, Туру, і Ле-манса, нормандці, каталонці, угорці, поляки, німці, іспанці, провансальці, англійці, гасконці). До складу цитрамонтанців входило ще більше союзів (до 18-ти) [10, С. 21].

Цікавим є той факт, що студенти Болонського університету з самого початку забрали владу в свої руки. Викладачі не входили до складу університетської корпорації. Кожна нація обирала свого ректора, який мав бути старше двадцяти чотирьох років, і обов'язково юрист. Викладачі складали йому присягу і мали виконувати вказівки студентів, своїх роботодавців. Студенти затверджували статuti, визначали місце і час проведення лекцій, їх тривалість; різноманітні регламенти і вимоги, а також покарання за їх порушення; і навіть стежили за «акуратністю виконання викладацьких обов'язків» [10, С. 8]. В свою чергу викладачі створили «профсоюз» для захисту своїх прав, який називався колегію.

У Падуї, так само як і в Болоньї, студенти затверджували статут університету, обирали ректора з числа своїх товаришів, обирали викладачів та навчальну програму. Також падуїські студенти самі обирали професорів, у цьому їм допомагала місцева влада. Як і в Болонському університеті, викладачі не вважались членами університетської корпорації, а значились на службі у міста, хоча на них і поширювались університетські привілеї. Викладачі, приступаючи до служби, зобов'язувались виконувати розпорядження ректора-схолара, затверджені ним навчальний план і порядок проведення занять. Місцева влада надавала ректору своїх чиновників, які допомагали штрафувати викладачів за невиконання своїх обов'язків, недотримання навчального плану тощо. Цікаво, що саме ці чиновники штрафували і ректора у разі, якщо він нехтував своїми зобов'язаннями. Незважаючи на те, що ректор обирався студентами з-поміж їхнього числа, поступово ця посада стає все більш муніципальною, – місцева

влада виплачує ректору заробітну плату і приймає на службу. Таким чином, хоча ректор обирається студентами в Падуї аж до XVIII ст., ця посадова особа в університеті представляє інтереси не так студентства, як місцевої влади [10, С.114]. Схожа ситуація склалася і в Шотландії в Глазго та Абердині, де ректорів аж до XIX століття обирали виключно студенти [5].

Отже, ми можемо зробити висновок, що студенти тогочасних університетів здійснювали вагомий вплив на управління навчальним закладом, що і дає підстави стверджувати факт зародження студентського самоврядування в університетах Західної Європи в Середні віки.

На відмінну від Болонського, у Паризькому університеті – управління навчальним закладом здійснюється магістратами. До речі саме Паризький університет, на думку більшості дослідників, став праобразом більшості європейських університетів. Цікаво, що студенти даного навчального закладу ніколи не мали права ні обирати, ні бути обраними на університетські посади. Саме тому, німецький історик Карл фон Савіньї (1779-1881) називав устрій Болонського університету демократичним, а Паризького – аристократичним [10, С. 8].

Погоджуємось з думкою М. С. Суворова про те, хоч Болонський університет і називали *universitas scholarium* (університетом схолярів), а Паризький – *universitas magistrorum* (університетом магістратів), проте студенти Паризького університету і інших подібного типу (Оксфорд, Орлеан, Тулуза) не відчували тиску викладачів. Як доказ, наведемо той факт, що межі між тими, хто навчається, і тими, хто навчає, для тих часів були доволі розмитими. Для того, щоб назбирати гроші для навчання схолари мусили вести викладацьку діяльність і навчати менш освічених, тоді як, магістрати також відвідували лекції більш досвідчених професорів.

Зазначимо, що так як в Паризькому і інших університетах, які взяли за основу його структуру управління; нації, земляцтва по захисту земляків були спільними для схолярів та магістратів, ми не можемо їх розглядати як праобраз власне студентського самоврядування. Проте в німецьких університетах, де після 1500 року поширюється паризька модель, у структурі управління виникають бурси – спільноти студентів, об'єднані на основі спільних інтересів, які обирали собі керівника [8, С. 11].

Подібно до Болоньї, у Монпельє студенти з початку виникнення університету здійснювали вагомий вплив на діяльність навчального закладу. Вони навіть обирали свого представника – прокуратора, який завідував університетськими фінансами. Згідно з статутом 1534 року прокуратор мав право відчитувати некваліфікованих викладачів. Заробітна плата виплачувалась викладачам лише тоді, прокуратор не мав до них жодних претензій. Зрозуміло, що значний обсяг повноважень схолярів не влаштовував професорів, представників церкви і місцеву владу й у 1550 році посаду прокуратора замінили. Відтоді студенти обирали чотирьох радників з числа бакалаврів, а збирати вступні внески став представник церкви [7]. Студенти університету продовжували займати активну позицію; і випадки коли магістрати чи місцева влада порушували їх права часто закінчувались масштабними бунтами.

Як приклад вищезазначеному, наведемо спогади тогочасного студента Фелікса Платтера, якого в листопаді 1556 року студент-земляк Хохштеттер забрав з уроку і вивів на демонстрацію проти «безалаберних наставників». Студенти обійшли колегії всіх націй, закликаючи інших долучитись до «бунту». Платтер згадує, як студенти університету Монпельє «вирушили до резиденції парламенту. Обраний нами прокурор подав скаргу від нашого імені на халатність, з якою професори ставляться до занять, і вимагав реалізації нашого історичного права назначити двох прокураторів, які будуть утримувати заробітну плату професорів, які не читають лекцій. У свою чергу, професори подали свою скаргу через обраного ними прокурора. Наше прохання задовільнили; два прокурора були назначені 25 листопада і всі заспокоїлись» [6].

Відмітимо той факт, що студенти під керівництвом своїх лідерів-схолярів неодноразово зчиняли групові бунти, відстоюючи свої інтереси чи різко реагуючи на несправедливість. Одним з дієвих важелів впливу на місцеву владу була погроза покинути місто всією корпорацією, яка нерідко ефективно спрацьовувала і студенти домагались свого. Як доказ наведемо твердження Жака Ле Гоффа про те, що «могутність університетської корпорації спиралася на три головні привілеї: автономну юрисдикцію, право на страйк та можливість зміни місцеперебування і монополію на присудження вчених ступенів» [8, 67 – 68].

Нерідко траплялось і так, коли студентам доводилось змінювати місцеперебування через затяжні конфлікти з місцевою владою чи магістратами. Так у 1321 році в Болонському університеті одного з студентів магістрати засудили до смерті за підозрою у викраденні молодої жінки. Студенти виступили з протестами проти порушення місцевою владою університетських привілеїв. Частина студентів переїхала до сусіднього міста Сієни, де їх з радістю прийняли і добре влаштували за допомогою щедрих пожертвувань міщан [5].

Цікавим є досвід Нідерландів, де через постійні спроби місцевої влади обмежити права схолярів тут нерідко траплялись масові студентські бунти, найяскравіші з яких відмічені у Лейдені у 1594, 1608, 1632 та 1682 роках, у Франекері – у 1623 році, у Гронингені – 1629 і 1652-му. Ці бунти не завжди закінчувались на користь студентів, пійманих бунтівників могли штрафувати або навіть виключати з лав студентів.

Отже, у випадках, коли студенти не могли здійснювати безпосередній вплив на діяльність навчального закладу або їх права порушувались не рідко спалахували масові студентські бунти під керівництвом студентських лідерів, які, можна стверджувати, і стають праобразом сучасних студентських рухів.

Відзначимо, що з XVII століття місцева влада більшості європейських міст починає активно боротись з проявами студентського волевиявлення, застосовуючи все більш жорстокі методи покарання до бунтівників. У Парижі, наприклад, з 1667 року студентів-бунтівників чекала тюрма [5]. Як наслідок, можливість студентів впливати на управління навчальним закладом і відстоювати свої права істотно зменшується.

Отже, основними передумовами зародження елементів студентського самоврядування в країнах Західної Європи в добу Середньовіччя, ми вважаємо, є:

- Економічний, політичний і науково-технічний розвиток західноєвропейських міст;
- Створення та розвиток університетів, формування системи управління університетом;
- Наявність звичаю репресалій в Середньовічній Європі, як наслідок гостра потреба в захисті студентів-чужинців;
- Наявність привілеїв для членів університетської корпорації;
- Рівноправність схолярів та магістратів; а в деяких університетах, Болонському зокрема, управління університетом студентами;
- Розвиток професійної освіти і соціально-активної особистості студента, самосвідомості; формування культури, традицій і звичаїв у студентів.

Висновки. Отже, праобраз студентського самоврядування в сучасному його розумінні виникає одночасно з появою перших університетів Західній Європі. Перші студентські корпорації виникають як об'єднання по захисту прав земляків. Тогочасні студенти мали ряд привілеїв. Стосунки між студентами та професорсько-викладацьким складом були рівноправними. Проте з часом можливість схолярів впливати на діяльність навчального закладу зменшується.

Список використаних джерел:

1. Cobban A. B. The Medieval Universities: their Development and Organization [Text] / Cobban A. B. – London – Methuen, 1975. – 264 p.
2. Scott J. C. The Mission of the University: Medieval to Post-modern Transformations [Text] / Scott J. C. // The Journal of Higher Education, Vol. 77, № 1, Special Issue: Moving into the Next 75 Years (Jan. – Feb., 2006). – P. 1 – 39.
3. Аносов І.П. Соціально-педагогічні основи студентського самоврядування як джерела демократизації вищої школи (управлінський аспект) [Текст] / І.П. Аносов, В.М. Приходько, М.І. Приходько. – Мелітополь: ТОВ «Видавничий будинок ММД», 2008. – 196 с.
4. Гельмгольц Г. Об академической свободе в немецких университетах [Текст] / Г. Гельмгольц // Отечественные записки. – 2003. – № 6. – С. 233-248.
5. Глаголева Е. В. Повседневная жизнь европейских студентов от Средневековья до эпохи Просвещения [Текст] / Глаголева Е. В. – М.: Молодая гвардия, 2014. – 320 с.
6. Документ о жизни парижских школяров. Около 1220 года [Текст] // Хрестоматия по истории средних веков в 3-х т. – Т. 2. / под. ред. Н. П. Грацианского и С. Д. Сказкина. – М.: Гос. Уч. – педагогич. Из-во Мин. Просвещение РСФСР, 1950. – С. 289.
7. Дорохина Р. В. Этические принципы и ценностные установки студенческих корпораций Европы и Северной Америки [Текст] / Дорохина Р. В. – М.: Проспект, 2015. – 163 с.

8. Ле Гофф Жак. Интеллектуалы в Средние века [Текст] /Ле Гофф Жак – СПб.: Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2003. – 160 с.
9. Студентське самоврядування в Україні [Текст] / ред.-упоряд. Н. Демчук, Л. Кудіна. - К.: Молодіжна Альтернатива, 2004. - 60 с. - (Серія «Молоді автори»; вип. 6).
10. Суворов Н. С. Средневековые университеты [Текст] Изд. 2-е / Суворов Н. С. — М: Либроком, 2012. — 256 с.
11. Троцко Г. В. Студентське самоврядування як засіб розвитку особистості [Текст] / Г. В. Троцко // Педагогічна і психологічна науки в Україні: Збірник наукових праць до 15-річчя АПН України: у 5 т. / АПН України. — К.: Пед. думка, 2007. — Т.1 : Теорія та історія педагогіки. — С. 296—307
12. Український педагогічний словник [Текст] / ред. С. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.

Отримано 17.02.2016